

Foto die César
Mitkiewicz in 1864
maakte van Multatuli
(1820-1887). Rechts:
Jacobus George Robbers
(1838-1925) richtte in
1880 Elsevier op. Vanaf
1880 was hij Multatuli's
uitgever

BRIEFWISSELING

De 'kwelgeest' van Multatuli

MULTATULI, pseudoniem van Eduard Douwes Dekker (1820-1887), is de grootste prozaschrijver die Nederland heeft gekend. Douwes Dekker was van 1840 tot 1856 koloniaal ambtenaar in Nederlands-Indië en keerde na een conflict met zijn superieuren miskend en berooid terug naar Europa. Zijn roman *Max Havelaar* (1860), een felle aanklacht tegen misstanden onder het koloniale bewind en de inlandse regenten, wordt alom beschouwd als een van de belangrijkste boeken uit de koloniale wereldliteratuur en heeft niets aan actualiteit verloren. Het Nederlandse koloniale optreden in Indonesië is nog steeds een belangrijk discussiepunt in het publieke debat.

De laatste twee uitgevers van het werk van Multatuli, George Lodewijk Funke (1836-1885) en Jacobus George Robbers (1838-1925), zijn in 1880 tevens de oprichters van uitgeverij Elsevier. Direct na Multatuli's overlijden ontstaat er een felle strijd tussen zijn weduwe Mimi en Robbers over het bezit van Multatuli's brieven. Wat speelt hier? En waarom dreef zijn laatste uitgever Multatuli tot wanhoop? Een reconstructie van een psychologisch drama op basis van zijn brieven.

In de zomer van 1870 neemt Funke het Multatuli-fonds over van collega-uitgever Rudolf Charles d'Ablaing van Giessenburg (1826-1904). De jonge Funke heeft net ook *Het Nieuws van den Dag* opgericht dat de jaren daarna zal uitgroeien tot de meest gelezen krant van Nederland. Tussen 1870 en 1874 weet hij geleidelijk ook het kopijrecht op werken van Multatuli bij andere uitgevers te verwerven. Hij staat bekend als een zeer fatsoenlijke uitgever, met ondernemingszin en bedrijfskapitaal. Heel anders dan de kleine, idealistische uitgevers die voorheen Multatuli's werk exploiteerden en doorgaans slecht bij kas waren. Funke zal al snel zijn ideale uitgever en een van zijn beste vrienden worden. Maar daaraan gaat een conflict vooraf waarin Multatuli

Maandag 2 maart is de tweehonderdste geboortedag van Multatuli. Met zijn uitgever Elsevier had hij een moeizame relatie, blijkt uit brieven.

Rob Luckerhof

blijk geeft van een ongewoon scherpe visie op de achterblijvende auteursrechtelijke regelingen in het boekenvak.

Funke heeft voor 5.000 gulden het kopijrecht van Multatuli's eerste bundels *Ideeën* overgenomen, een aanzienlijk bedrag voor die tijd (huidige waarde ruim 55.000 euro) dat zijn financiële positie dan ook ver te boven gaat. Hij probeert dat te ondervangen door nog in 1871 ongewijzigde, goedkope herdrukken van die bundels uit te geven, zonder hierover vooraf met Multatuli contact te hebben. Ze hebben überhaupt nog geen contact met elkaar gehad. Op zich is het passeren van de auteur bij een herdruk in die tijd legitiem. De uitgever die het kopijrecht bezit, kan daarmee in feite doen wat hij wil. Pas de Auteurswet van 1912 betekent

Archieffoto United Photos

Rob Luckerhof (1950) studeerde sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en is lid van het Multatuli Genootschap. Hij was secretaris van de Koninklijke Nederlandse Uitgeversbond en daarna met zijn echtgenote eigenaar van de Kennemer Boekhandel in Haarlem. In januari verscheen bij uitgeverij Prominent zijn boek *De wereld van Italo Svevo* (212 pagina's).

een serieuze verbetering van de positie van de auteur.

Multatuli ziet al vroeg waar dat allemaal toe kan leiden. Hij wacht bijvoorbeeld nog steeds op de eerste ongecensureerde editie van de *Havelaar*. In een woedende brief aan Funke schrijft hij dat hij het 'op z'n zachtst gezegd zonderling' vindt dat hij bij de herdruk van *Ideeën* is gepasseerd: 'De lezers die na ons komen immers, zullen 't niet gelooven dat men in een land dat zichzelf beschaafd noemt, een schrijver wiens werken 8 jaar na de eerste verschijning opnieuw worden herdrukt, niet zou hebben verzocht zijn werk te herzien!'

De geschrokken Funke neemt direct contact met hem op en gaat diep door het stof: 'Wordt niet boos op 't zien van mijn eigendunkelijke herdrukken: ik beloof U dat voortaan geen blad meer zal herdrukt worden zonder Uwe revisie, zoo Ge die wenscht.'

Funke weet Multatuli op waarde te schatten: hij leest diens manuscripten zorgvuldig, onderhoudt een uitvoerige persoonlijke correspondentie met hem en zorgt voor stipte en ruime betaling. Multatuli heeft altijd geldgebrek. Vanaf 1874 verstrekt Funke Multatuli zelfs een jaarlijkse toelage van 500 gulden bij wijze van aandeel in de winst. Funke moet volgens W.F. Hermans een 'geniale psychologische intuïtie' hebben bezeten door een deel van het honorarium in de vorm van een schenking uit te keren. Juist door zijn royale opstelling wordt Funke ook de uitgever die het meeste materiële voordeel uit Multatuli's schrijverschap weet te halen. Er verschijnen nieuwe aantrekkelijke herdrukken, die veel geld opbrengen, alsmede eindelijk de eerste ongecensureerde editie van de *Havelaar*.

Maar nieuwe kopij van Multatuli loskrijgen, wordt lastiger. Aanvankelijk gaat het daarmee nog best goed. In 1872 en 1873 voltooit Multatuli de vijfde en zesde bundel *Ideeën*. Funke moet hem bij het schrijven van de zesde bundel zelfs enigszins afremmen, omdat hij niet in één jaar twee nieuwe bundels op de markt wil brengen. Maar verder afremmen is niet nodig. Multatuli begint te klagen dat het schrijven hem veel moeite kost. Pas in juni 1877, na drie jaar en onder zware druk van Funke, voltooit hij de zevende bundel *Ideeën*. En na 1877 produceert hij geen nieuwe kopij meer. Hij schrijft alleen nog maar brieven, en correcties en aanvullingen op zijn oudere werk. Hij is dan 57 jaar.

Multatuli (1820-1887)

De auteur, die vooral bekend is geworden door zijn roman *Max Havelaar, of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij* (1860) is geboren in Amsterdam op 2 maart 1820 als Eduard Douwes Dekker. Hij schreef onder het pseudoniem Multatuli, dat zoveel betekent als 'ik heb veel geleden'.

Max Havelaar is gebaseerd op zijn ervaringen als ambtenaar in Nederlands-Indië, waar Douwes Dekker vanaf 1838 verbleef. In zijn boek hekelt hij het koloniale bewind, waarvoor hij tot 1856 werkte. *Max Havelaar*, geschreven in Brussel, levert hem lof maar ook afgrijzen op.

Hij schreef verder pamfletten,

brieven en toneelstukken, en is ook bekend van zijn *Ideeën* (zeven bundels), waarvan de roman *Woutertje Pieterse* en het toneelstuk *Vorstenschool* een onderdeel zijn. Hij overleed, 66 jaar oud, in Duitsland, waar hij zich in 1866 teleurgesteld had teruggetrokken.

Douwes Dekker inspireerde tal

van andere schrijvers als Willem Elsschot, Edgar du Perron, Willem Frederik Hermans en Karel van het Reve. In het buitenland is hij een van de bekendste Nederlandse auteurs en is zijn werk nog steeds in druk. Zijn meest recente biografie (2002) is van Dik van der Meulen, *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker*.

Multatuli valt niet alleen op als briljant schrijver, maar ook door zijn eigenzinnige en excentrieke gedrag

Bij het verschijnen van de *Havelaar* was hij veertig jaar. Een late debutant die ook nog vroeg stopt. Wat is er aan de hand?

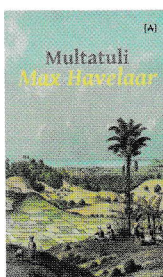
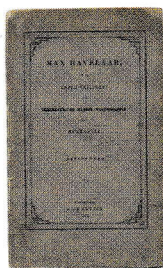
Is Multatuli uitgeschreven? Zijn particuliere correspondentie – de talloze levendige brieven die hij aan vrienden en kennissen schrijft – wijst op het tegendeel. Velen beschouwen de brieven terecht als een hoogtepunt in zijn oeuvre. Het zijn eerder de felle publieke aanvallen op zijn persoonlijk leven, waarin hij wordt weggezet als 'trouweloze echtgenoot' en 'ontaarde vader', die hem blokkeren.

Multatuli valt niet alleen op als briljant schrijver, maar ook door zijn eigenzinnige en excentrieke gedrag. Hij heeft een groot hart en kan in een opwelling een arme vrouw op straat zoveel geld geven dat hij zelf weer in financiële problemen komt. Maar hij is ook in staat om zijn eigen zoon (ten onrechte) van een ernstig misdrijf te verdenken en bij de politie aan te geven.

Ook het onbegrip van zijn lezers over zijn werk is een factor in zijn schrijfblokkade. 'Ik houd niet van schrijven,' houdt hij zijn vrienden voor. 'Ik blijf erbij dat het leveren van gedachten aan publiek iets stuitends heeft. 't Is mij altijd 'n soort van prostitutie.' En dan is er nog zijn verslechterende gezondheid, in de vorm van benauwdheden en hoestbuien. Tijdens zijn lezingentournees in de jaren 1878 tot 1881 neemt zijn kortademigheid toe en komt hij steeds moeizamer het podium op. Bronchiale astma of misschien chronisch hartfalen. Hij zal daaraan in 1887 overlijden.

In december 1880 neemt Robbers het Multatuli-fonds van Funke over.

Jacs Robbers vestigt zich in 1860 op 22-jarige leeftijd als zelfstandig boekhandelaar, importeur en uitgever in een achterkamertje in Rotterdam. In 1872 trekt hij zich terug uit de winkerverkoop en richt zich volledig op de import van Engelstalige boeken en tijdschriften en

het uitgeven van vertalingen, lucratief want rechtenvrij. Een *business man*, een commerciële denker met een enorme werkkraft. Hij reist stad en land af om zijn uitgaven zelf aan de man te brengen. Een gedreven verkoper ook. Het verhaal gaat dat hij zelfs een boer achter zijn ploeg vandaan wist te krijgen om hem zijn boeken te slijten. En dat waren doorgaans rijk geïllustreerde uitgaven, zoals het vijfdelige *Schilderboek* over de Nederlandse en Vlaamse meesters, voorlopers van de encyclopedieën en naslagwerken waarin Elsevier later groot zou worden.

De omgang met schilders en tekenaars beschouwt hij als het leukste aspect van zijn uitgeverij. In de loop van de jaren tachtig treft hij de voorbereiding voor de uitgave van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift* – de voorloper van *Elsevier Weekblad* – dat vanaf januari 1891 verschijnt.

Robbers is een man met stijl, een gesoigneerde verschijning, maar hij is moeilijk in de omgang met zijn personeel. 'Niet meegaand, niet gemakkelijk', zo typeert Herman Robbers zijn vader later in een In Memoriam.

Zijn succes dwingt hem tot steeds grotere investeringen. Daarom richt hij op 4 maart 1880 met vier vrienden, onder wie Funke, de NV Uitgevers-Maatschappij Elsevier op. Het is een illuster gezelschap, gepokt en gemazeld in het boekenvak. Robbers wordt directeur, Funke een van de commissarissen. Doel van de NV is rechten van boeken op te kopen en goedkope herdrukken op de markt te brengen.

Op 21 december 1880 biedt Funke zijn Multatuli-fonds op een veiling te koop aan. Robbers neemt het daar namens Elsevier over voor een bedrag van 20.000 gulden (huidige waarde ruim 220.000 euro). Een opmerkelijk hoog bedrag, gezien de relatieve ouderdom van het fonds en het ontbreken van zicht op nieuw werk. Multatuli heeft nu een nieuwe uitgever, maar Funke blijft als medevenoot van Elsevier voor 20 procent financieel betrokken bij zijn werk.

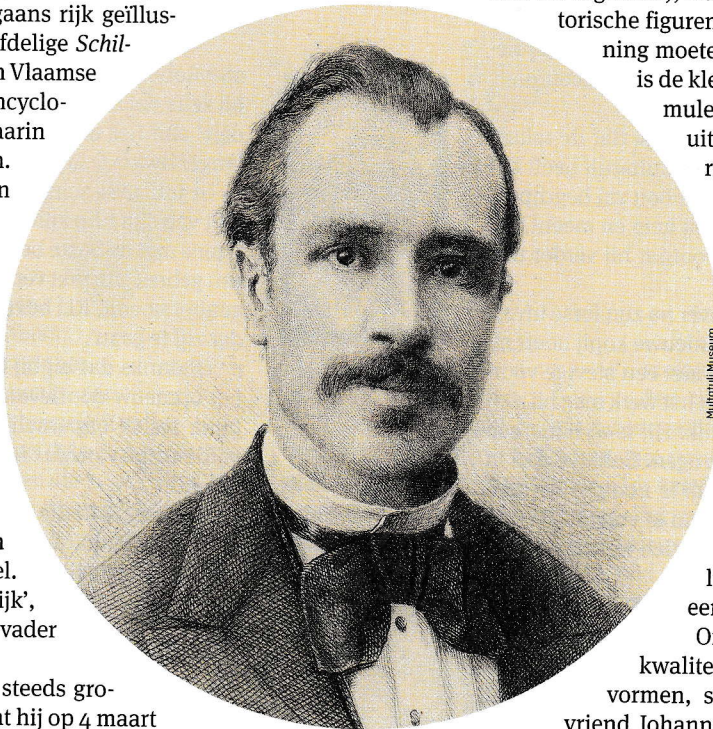
Direct na de aankoop van het Multatuli-fonds gaat Robbers met Multatuli in gesprek over een geïllustreerde *Havelaar*. Als Multatuli voorlopig geen nieuwe kopij kan leveren, dan wil hij in elk geval iets nieuws op de markt brengen. Nog voor ze elkaar op 11 januari 1881 voor de eerste maal ontmoeten, heeft Robbers door de kunstenaar J.C. Rappard (1824-1898), een specialist in tekeningen over het leven in Nederlands-Indië, al twee proef-illustraties laten maken. Geen kunstzinnige illustraties, maar realistisch getekende prenten, puur bedoeld om bij de lezer een sfeerbeeld op te roepen. Hij legt ze bij hun kennismaking ter beoorde-

ling voor. Multatuli reageert enthousiast op de tekening van zijn romanfiguur Droogstoppel, maar schort zijn verdere oordeel op. Nog diezelfde avond schrijft hij Robbers een brief waarin hij hem te kennen geeft dat hij zich allerminst als kunstkenner wil afficheren ('Ik gis dat ik niet bevoegd ben'), maar wel duidelijk maakt dat de historische figuren op de tekeningen naar zijn mening moeten gelijken: 'Dat is Tine niet. Dat is de kleine Max niet.' Voorzichtig geformuleerde kritiek: hij wil zijn nieuwe uitgever, die welwillend en vooral royaal overkomt, niet direct voor 't hoofd stoten.

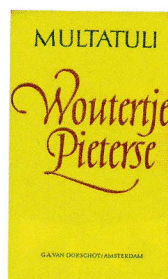
Maar *Max Havelaar* is voor Multatuli veel meer dan een boek: het is de weerslag van zijn dramatisch verlopen persoonlijke geschiedenis in Nederlands-Indië. Alles in zijn leven is gericht op persoonlijk eerherstel uit die periode en op het wakker schudden van de overheid voor de misstanden in haar koloniale beleid. Een eventuele illustratie in dat werk is voor hem een zwaarwegende factor.

Om zich een beter oordeel over de kwaliteit van de illustraties te kunnen vormen, steekt hij zijn licht op bij zijn vriend Johannes van der Hoeven (1851-1882), kunsthandelaar en uitgever. Van der Hoeven stuurt hem een aantal boekillustraties toe, die zijn vermoeden bevestigen dat de tekeningen van Rappard niet meer dan middelmatig zijn. En middelmatigheid in de kunst heeft voor Multatuli geen reden van bestaan. 'Er zit niets tussen middelmatig en slecht,' schrijft hij aan een vriend. Hij weet nu zeker dat hij van die hele geïllustreerde editie af wil en ontraadt Robbers daarmee door te gaan. Robbers trekt alle plannen voor illustraties bij het werk van Multatuli volledig in. Pas in 1921 brengt Elsevier een geïllustreerde editie van *De geschiedenis van Woutertje Pieterse* uit, in 1944 gevolgd door een geïllustreerde *Havelaar*.

Robbers maakt met Multatuli wel een afspraak voor een nieuwe, gecorrigeerde editie van de *Havelaar*. Multatuli begint in april 1881 aan die correcties te werken, maar het valt hem al snel zwaar. 'M'n aandoeningen bij die bezigheid te beschrijven, is onmogelijk. Uren staar ik soms op één blz., op één zin. Want

Voor 5.000 gulden neemt uitgever George Lodewijk Funke in 1870 het Multatuli-fonds over

Voor Multatuli is *Max Havelaar* de weerslag van zijn dramatisch verlopen eigen geschiedenis in Nederlands-Indië

dat alles heb ik doorleefd,' schrijft hij op 13 juni aan Funke. 'Van al zulke dingen heeft de heer Robbers geen begrip, misschien zelfs geen besef. Ik merk dat de heer R. me niet kent, en gis dat hij niet behoort tot de mensen die in staat zijn mij te kennen. Een feit is dat ik van den heer Robbers niet accepteer, noch inmenging in mijn werk, noch meer of min zijdelingsche maningen, vermaningen, noch aandringen op haast! Wat mij betreft, ik verdraag het niet. De heer Robbers heeft niets misdaan. Maar z'n toon bevalt me niet.'

Duidelijke taal. Het staat dan al vast dat de relatie met Robbers nooit wat zal worden. Multatuli heeft het idee dat een type als Robbers hem nooit zal begrijpen. Hij voelt zich niet op zijn gemak bij hem en meent ook zeer voorzichtig te moeten zijn voordat hij verder met Robbers in zee gaat.

Het houdt voor Robbers niet over na zijn forse investering in het Multatuli-fonds: op nieuwe kopij hoeft hij voorlopig niet te rekenen, hij zit met een stevige voorraad oud fonds opgezaaid en met het werk mag hij zich niet bemoeien. Met niets eigenlijk. Hij is al bijna een persona non grata in Multatuli's ogen. Behalve dan in financieel opzicht. Want Multatuli is nooit te beroerd om wie dan ook om geldelijke steun te vragen. Dat zal ook spoedig een rol zijn die Robbers zich wel mag toe-eigenen.

Funke velt in zijn reactie op de brief van Multatuli een tamelijk hard oordeel over Robbers. Een opmerkelijk oordeel ook voor een enthousiaste medevennoot bij de oprichting van Elsevier. Hij zet hem neer als een buitengewoon knap uitgever, maar ook als een lastige man, met allerlei hebbelijkheden: 'bij lange na geen aangenaam noch gemakkelijk mensch'. Als Robbers niet zo'n beminlijke en praktische vrouw had gehad, dan lag hij volgens Funke met de halve wereld overhoop. Met auteurs heeft hij nooit kunnen omgaan. Funke had ook liever gezien dat 'een meer beschaafd man' het Multatuli-fonds had overgenomen, al zou de exploitatie dan minder commercieel zijn opgepakt.

Robbers dringt in die zomer van 1881 bij Multatuli wel aan op een afzonderlijke uitgave van de noten bij *Max Havelaar*. Dan heeft hij in elk geval een 'nieuwe Multatuli' op de markt. Aanvankelijk heeft Multatuli daar wel oren naar. Hij had het trouwens bij hun kennismaking zelf al voorgesteld. Maar nu hij het met die correcties al zo moeilijk heeft, wil hij ook van die afzonderlijke uitgave weer af.

Hij laat dat Robbers in een uiterst beleefd gesteld briefje weten. Het lijkt er dan op dat de karakterbotsing

Hij lijdt aan paniekaanvallen, maakt zijn post niet meer open en zegt zelfs bezoeken aan vrienden af

met Robbers in de luwte is geraakt. Aan Funke schrijft hij zelfs dat de kwestie-Robbers voor hem 'heel secundair' aan het worden is, te onbelangrijk om hem nog langer dwars te zitten. Maar dat is slechts schijn.

In juli 1881 schrijft Multatuli's vrouw Mimi dat hij niet van zijn tuin kan genieten omdat Robbers 'die overigens met de beste bedoelingen bezielde in zijn brieven een gebrek aan takt verraadt die Dek [zoals ze haar echtgenoot noemt, RL] bevreesd maakt verder met hem onder zijl te gaan'.

Ondanks dat hij bij het verwerken van de noten en het opnieuw doorleven van de *Havelaar*-geschiedenis bijna fysiek onpasselijk wordt, weet hij de herziene vijfde editie van *Max Havelaar* in augustus 1881 in te leveren.

Robbers is in die periode niet de enige uitgever aan wie Multatuli verplichtingen heeft met wie hij het moeilijk heeft. Jan Waltman jr. (1839-1891), uitgever van *Millioenen-studiën* (1873), en *Duizend en eenige hoofdstukken over specialiteiten* (1871) zit al jaren te wachten op de hem toegezegde noten, maar Multatuli is niet in staat enige kopij te leveren. In 1881 durft hij zelfs de post van Waltman niet meer te openen uit angst voor nieuwe aanmaningen. Gelukkig voor Multatuli weet Waltman in oktober 1881 zijn kopijrecht aan de firma J. Muusses & Co te verkopen en is hij van zijn verplichtingen verlost. Elsevier had geen belangstelling getoond. Kennelijk vond Robbers het met zijn investering van 20.000 gulden in het Multatuli-fonds wel genoeg geweest.

In het najaar van 1881 dienen zich voor Multatuli andere zorgen aan. De verbouwing van zijn huis in Nieder-Ingelheim, een schenking van zijn vriend Johannes Zürcher (1851-1905), valt duurder uit dan gedacht en hij verwacht op korte termijn in geldnood te komen. Hij vraagt Robbers een voorschot van 2.000 gulden (huidige waarde ruim 22.000 euro) en stelt hem in het vooruitzicht nog de komende winter een nieuwe bundel *Ideeën* aan te leveren, met een vervolg op *Woutertje Pieterse*.

Gelet op zijn schrijfblokkade en wel heel ambitieus plan. Het zou een misstap blijken waarmee Multatuli zijn eigen 'kwelgeest' creëert.

Portret uit 1864, twee jaar voordat Multatuli gegriefd naar Duitsland emigreerde

Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam

Als het antwoord van Robbers enige dagen op zich laat wachten, stuurt hij hem zelfs een telegram: 'Omstandigheden nopen mij om antwoord te vragen!'

Robbers gaat akkoord met het gevraagde voorschot. Meegespeeld zal hebben dat Funke zich voor de helft garant stelt. Kennelijk blijft die op de achtergrond bij de exploitatie van het Multatuli-fonds betrokken.

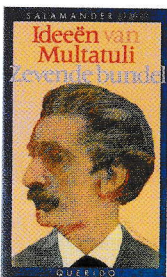
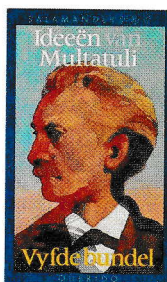
Maar al snel blijkt dat Multatuli tot geen enkele nieuwe kopij meer in staat is. De toezeggingen aan Robbers worden een 'nachtmerrie'. Hij begint te lijden aan paniekaanvallen, maakt zijn post niet meer open en zegt zelfs bezoeken aan vrienden in Nederland af uit angst daar Robbers tegen te komen. 'Ik sta tegenover hem als 'n woordbreker, als 'n kwade betaler,' schrijft hij aan vrienden in december 1881. 'Hij heeft me allerliefst behandeld, en de gemeenste advocaat zou geen chicane kunnen vinden ter ontzenuwing van m'n verplichting. Hij is in z'n recht en ik ben beschaamd.'

Er zijn meer zaken die hem in die periode frustreren. Op initiatief van zijn jonge vriend Willem Anthony Paap (1856-1923) is er in 1882 een comité opgericht voor een financieel eerbetoon: het Huldeblijk aan Multatuli. Onder de ondertekenaars bevinden zich Funke en Robbers. De laatste belast zich met het in ontvangst nemen van de bijdragen. Het comité weet 22.500 gulden in te zamen, waarvoor een lijfrente wordt gekocht die voor Multatuli leidt tot een netto jaarbedrag van 1.400 gulden. 'Een hoop geld, maar lang niet genoeg,' meent Multatuli. Hij had met Mimi gehoopt op een maandelijks lijfrente van 250 gulden. Nu zou hij gedoemd blijven tot gedwongen werken. Maar het meest ergert hij zich aan het feit dat het comité hem niet zelf over het geld laat beslissen. Hij ziet dat als een vorm van curatele. 'Zeker is 't dat 't meer zal gelijken op een ouwemannig pensioentje dan op 'n schitterend huldeblijk.'

In de loop van 1883 groeit bij Multatuli de vrees dat Robbers hem zal aanmanen om zijn kopijverplichting na te komen. In juli wordt die vrees bewaarheid en valt er een brief van Robbers in zijn bus. Hij laat de brief eerst nog twee dagen ongeopend liggen, 'omdat ik bang was voor 't spook dat my daaruit zou aangrijzen'. Een aangeslagen Multatuli zegt logeerpartijen af en wordt niet moe allerlei vrienden te laten weten dat Robbers volkomen in zijn recht staat: 'Ik moet het in hem prijzen dat hij, na zeer lang geduldig gewacht te hebben, nog zoo beleefd schrijft. Ik stelde uit en stelde uit – nu kàn 't niet langer. 't Is tegenover die Uitgevers-Maatschappij 'n erezaak: 't moet! Daartoe is noodig dat ik me opsluit & afzonder. Komt dus niet!'

Mimi Hamminck Schepel, Multatuli's tweede vrouw, beheerde nagelaten werk en de brieven

De stemming thuis wordt er niet beter op. Mimi moet min of meer op haar tenen door het huis lopen en durft hem nergens mee te storen. Maar het lukt Multatuli niet om ook maar een letter voor Robbers op papier te krijgen. De twijfel of dat ooit nog zal lukken, bekruipt hem.

Drie jaar lang gebeurt er niets. Multatuli blijft geregeld in brieven beweren dat zijn uitgever het volste recht op kopij heeft, maar dat hij 'walgt van de schrijverij'. Robbers als 'kwelgeest' hangt als een molensteen om zijn nek.

Aan zijn zieke vriend Funke, die in 1885 komt te overlijden, schrijft hij 'allerlei plannen' te hebben, maar veel concreter wordt dat niet. Funke laat Mimi in een brief weten niet te begrijpen waarom Robbers 'zoo lastig en dringend' blijft, maar of dat het geval is, moet zeer worden betwijfeld. Want in augustus 1886 lijkt er voor Multatuli eindelijk weer een creatieve periode aan te breken en prijst hij Robbers juist voor de 'zachtheid' waarmee deze hem zijn gang heeft laten gaan. Hij vertelt Robbers met een tweede deel van de *Minnebrieven* bezig te zijn en dat hij tevens hoopt *De geschiedenis van Woutertje Pieterse* te kunnen afmaken.

Robbers gelooft er zelf ook weer in, want in september 1886 verschijnt er in *Het Nieuws van den Dag* een bericht dat Multatuli met die nieuwe werken bezig is. Maar dat geloof blijkt van korte duur. In december 1886 verschijnt bij Elsevier het *Register op de Ideeën van Multatuli* van J.J. van Laar (1860-1938). Kennelijk beschouwt Robbers Multatuli's oeuvre dan al als afgerond.

Op 19 februari 1887 overlijdt Multatuli. Tot haar verrassing vindt Mimi een klein stapeltje volgeschreven papierstroken op zijn schrijftafel. Ze herinnert zich dat het geschreven moet zijn in het najaar van 1886, toen zij in Nederland logeerde. 'Ik ben aan 't werk,' liet hij haar toen weten, 'al vlot 't niet, ik gis ook dat ik de blaadjes die daar liggen, allen weer verscheur.'

Ze voorziet de kopij van een voorwoord en laat het onder de titel *Onafgewerkte blaadjes* in eigen beheer uitgegeven, bestemd voor de vrienden van Multatuli. Ie-

'Ik stelde uit en stelde uit – nu kàn 't niet langer. 't Is tegenover die Uitgevers-Maatschappij 'n erezaak: 't moet!'

De partijstrijd om de gunst van Multatuli's brieven begint nog geen twee weken na diens crematie

dereen die haar persoonlijk condoleert, krijgt een exemplaar toegezonden.

'Hij stelde zich voor een nieuw werk te leveren,' schrijft Mimi in haar voorwoord, 'photo-graphieën van zijn indrukken, iets als de *Minnebrieven* alzo.' Ook Multatuli-biograaf Dik van der Meulen (57) schrijft dat de blaadjes qua toon op een voortzetting van de *Minnebrieven* lijken, maar dat er over de kwaliteit weinig zinnigs valt te zeggen. Daarvoor zijn de blaadjes te fragmentarisch en vertonen ze te weinig samenhang.

Op 8 maart 1887 verschijnen er advertenties van uitgeverij Elsevier in *Het Nieuws van den Dag* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* waarin lezers wordt verzocht hun brieven van Multatuli tijdelijk beschikbaar te stellen ten behoeve van een zo volledig mogelijke uitgave van zijn brieven, 'die een merkwaardig licht kunnen verspreiden over het leven den meester'. Dat 'merkwaardig' lijkt minder gelukkig gekozen, maar is misschien niet anders bedoeld dan als 'bijzonder'. Erger is dat de advertentie buiten medeweten van Mimi is geplaatst. Al snel volgen er ingezonden brieven van vrienden van Multatuli aan Elsevier en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* waarin ervoor wordt gepleit om over die uitgave in overleg te treden met de weduwe. Het betekent het begin van een partijstrijd om de gunst van Multatuli's brieven, nog geen twee weken na diens crematie.

Geschrokken door de afkeurende reacties van Multatuli's vrienden, schrijft Robbers Mimi direct een brief waarin hij te kennen geeft dat hij natuurlijk niet van plan was om de brieven zonder haar toestemming uit te geven. Maar Mimi vertrouwt het niet. Ze is 'geschokt' over de advertentie, die niet alleen buiten haar om is gegaan maar bovendien 'zeer onkiesch van toon' is, schrijft zij aan een vriend.

Robbers heeft volgens haar geen enkel recht op die brieven en ze gelooft niet dat hij haar bij de uitgave zal willen betrekken. Ze klinkt strijdbaar: 'Maar misschien zal de onzekerheid waarin Robbers verkeert over wat ik van copy enz van Dek nog in bezit heb hem gedwee maken. Er is nog een geldzaak te vereffenen, maar dit geeft

Het bronzen borstbeeld van Hans Bayens op de Torensluis in Amsterdam

geen recht op de brieven!' Intussen ligt er op 11 maart 1887 al een tweede brief van Robbers op haar mat: 'Zijn brief heeft al een geheel andere toon. Ik gis zoo dat hij niet veel nut heeft gehad van zijn advertentie.'

Waarschijnlijk is dat ook zo, want vrienden van Multatuli hebben snel een tegenactie in gang gezet om te zorgen dat Mimi de meeste brieven in bezit krijgt. Mimi zelf begint eveneens een offensief om vrienden te bewegen brieven aan haar af te staan. Aan de weduwe van Funke schrijft ze: 'Ik vind die advertentie zeer tactloos en ben bang voor allerlei onkieschheden. Dus ik verzoek je dringend lieve Marie, geef ze niet af!'

Ook de pers mengt zich in de affaire. In een redactioneel commentaar betoogt het *Algemeen Handelsblad* op 27 maart 1887 dat het toevertrouwen van alle brieven 'aan hare bevoegde handen' de beste waarborg is voor een juist eerbetoon aan de overleden Multatuli.

Al snel is de strijd in Mimi's voordeel beslist. De meeste goede vrienden hebben in de loop van april 1887 hun brieven al aan haar toegezegd. Elsevier trekt de plannen voor een uitgave van de brieven in. De vertrouwensband met Robbers zal nooit worden hersteld. Als Multatuli's zoon Edu in augustus 1887 bij Elsevier op bezoek gaat, schrijft Mimi: 'Wees in elk geval maar voorzichtig met dien Robbers. Dek heeft nog een vrij grote schuld aan hem – en hij is al begonnen met allerlei onbescheidenheden, die hem over 't algemeen heel kwalijk genomen zijn. Ik zal zeer op mijn hoede met hem zijn, al moet ik de schuld erkennen.'

De zakelijke contacten tussen Robbers en Mimi worden wel hersteld. Elsevier eist van Mimi terugbetaling van het voorschot van 2.000 gulden. Mimi lost deze schuld in door voor Elsevier een afzonderlijke editie van *Woutertje Pieterse* uit de *Ideeën* samen te stellen. De laatste afbetaling bekostigt zij uit de opbrengst van haar uitgave van Multatuli's brieven.

In 1888 en 1889 geeft Elsevier de *Verzamelde Werken* van Multatuli uit in tien delen, 'bezorgd door zijne weduwe', in 1904 gevolgd door de Garmond-editie. Ook de bekendste werken, *Max Havelaar* en *De geschiedenis van Woutertje Pieterse*, houdt Elsevier tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw in druk.

In 1910 stelt Robbers de catalogus samen van de Multatuli-tentoonstelling in het Stedelijk Museum in Amsterdam, een belangwekkende tentoonstelling, waaruit later het Multatuli-museum is voortgekomen. Funke merkte het al eens op in een brief aan Mimi: in wezen had de zakenman Robbers een diepe bewondering voor het werk van Multatuli.